

red közepét“, mondá elmenőben Marhoulhoz, „véged van már.“ János ekkor odament az ablakhoz és onnan nézte a felvilágosodottat, aki mint egy nyitott kés vágta a piacot megközelítő éjszakát. Honnan ereszkedett alá, ez az éjszaka? Talán a városi lyukakból? Mindegy, de itt van. Négy lámpaláng úgy szögezi a teret, mint a varázsló fekete köpenyegét. Egy lotyó férfiakkal tárgyal és a csönd körülöttük olyan, mint valami párna. A paráznság nyála és az uzsorás nyereség piszka hentereg e város fenekén még most is, hogy már átsaptak rajta az éjszaka óceánjának hullámai. Ha most átmennél a piacon, vagy a nyomorult parkon, hűtlen asszonyokat találnál ott undok szeretők ölében. A pincefal mögött hallanád a fősvény hangját, akit fojtogat a számok buta falánksága, halálos arccal szoritja a papirrongyot fázos szívéhez, nagyobbat tévedvén, mint a bolond, mert azt hiszi, hogy gazdag. S ha most oda hajolnál az ablakokhoz, a pénzügyintézet ablakaihoz, hallanád a tanács tagjait beszélni, a megfertőztetetteknek eme testületét, amely most arról tárgyal, hogyan kergesse ki Marhoul saját házából. (Cseh-ből fordította: Szalatnai Rezső)

AZ EMBERI CSELEKVÉS- ÉS MAGATARTÁSFORMÁK TÍPUSAI

Irta: HORT DEZSŐ

Sztatikusan véve, mintegy pillanatfelvételen, a „társadalom“ mindig az emberek által kifejtett tevékenységek (szakadatlanul megújuló) komplexuma, amelyben az emberek, kisebb vagy nagyobb csoportokba verődve, így vagy úgy viselkednek.

Valamely szociális sztatikának tehát mindenkor ezt a szociális tevékenységet kell szemügyre vennie: a „cselekvési tér“ (Johann Plenge) főterületeit, a társadalmi munka főformáit.

Nyilvánvaló, hogy „a társadalom“, a „társadalmi munka“ mindig *egy-egy teljesítményekből* áll. Egyesek aratnak és átalakítják a nyersanyagot, egyesek adminisztrálják az árukat és szolgáltatnak igazságot, egyesek gyógyítanak, egyesek hoznak létre gyermekek és felnőttek részére életszabályokat, tudományt, művészetet. Az egyes teljesítmények azonban állandó vonatkozásban állnak egymással, sőt ez a vonatkozás kölcsönöz nekik életet, értéket, jelentőséget a szociális komplexumában, úgyhogy „a társadalom“ *nem csupán egyesek célmeghatározta beavatkozása a természetbe, hanem egyesek összeműködése is, összeműködés, amely annál fejlettebb, bonyolultabb és mégis szervesen összefüggő, minél magasabban áll a társadalom a történeti fejlődés fokán.*

Mert — s ez a második megjegyzésünk — az emberi együttélés és összeműködés, az emberi tevékenységek komplexuma körülbelül még száz évvel ezelőtt is összehasonlíthatatlanul kisebb és egyszerűbb volt, mint ma: a kis, zárt munkaegységek még magamaguknak állították elő a javakat, amikre szükségük volt, amikkel szükségleteiket kielégítették; munkaeszközeik, a maiakhoz viszonyítva, egyenesen gyermekesen primitívek voltak. A csere és a forgalom pár értékes tárgyra szorítkozott s pár utvonalon és téren bonyolódott le s a hir, és személyszállításról a jó öreg postakocsi gondoskodott. Az állami szervezet is s a végső: az egésznek összefoglaló értelmet adó képzetek megfelelő primitív fejlő-

dési fokon állottak. A cselekvések végtelen formagazdagsága és e cselekvések eredménye u. i. amit az összeműködő emberi munka létrehoz s aminek csupán egy része ölt anyagi formát, tulajdonképpen történelmi: *a társadalom egyuttal történelem*. Hisz még maga a természet sem örökké változatlan. Földünk évmilliókkal ezelőtt egy darab kiszakadt nap volt és évmilliók múlva valami roppant kőkolosszus lesz, amelyen majd az örök hallgatás uralkodik s e hallgatást csak alkalmilag szakítja meg egy-egy lezuhanó meteor. A mai geológiai korszak állatfajai, beleértve a homo sapienst, tulajdonképpen alig pár százezer vagy millió esztendő életformák... Az aeonok története azonban egyáltalán nem történelem. Az ember, mely a föld jelen korszakában az azonos formájú testeket azonos névvel látja el s a történés azonos következményeit oksági tételekben próbálja megragadni, hogy „igazságai“, érvényes szubsztanciái és kauzálításai szerint igazódjék, a testek világát, a természetet nyugodtan tekintheti változatlanként s építhet a számára örök talajon jó anyagból és földrengés-biztos területen felhőkarcolókat. A történelem: más-sá levés, fejlődés (mivel a történelem, mint ahogy azt minden idők egyik legnagyobb történetirója: Theodor Mommsen megállapítja, nem egyéb, mint a civilizáció fejlődése) a történelem az emberi méretekre szabott történelem csupán.

S mégis, ellenére a történelmi fejlődésnek, ellenére a kialakulatlan primitív s a mai, legalább technikailag magasfejlettségű társadalmak közti hatalmas különbségnek, az emberi magatartásmódok mindig s mindenütt mindenekelőtt *három főterületre* különböztethetők el. Mert mindig és mindenütt az emberek törekednek

a) javakat, azaz közvetlen szükségleti eszközöket (anyagi javakat és személyi szolgálatteljesítményeket) *előállítani és egymás közt elosztani*;

b) az így keletkezett és ezek által meghatározott *rendet fenntartani*;

c) a világról képet alkotni s az „*igazságot*“ *közölni*: az az *nevelni*.*

A javak előállítása

Primum vivere deinde philosophari... Az ember nem csupán kenyérből él, hogy azonban egyáltalán élhessen, mindenekelőtt kenyérré s más anyagi javakra, valamint szerszámokra van szüksége, amiknek a segítségével a természeti anyagot átalakítja és szükségletei szerint formálja, — és egy érvényes, jogilag érvényes elosztási tervre, amely szerint a javakat elosztja, mivel csak az előállított és egyesek rendelkezési jogába

* Csak egy példát a társadalmi munka e három főformájának kategóriális jelentőségére: Theodor Mommsen írja a „Römische Geschichte“ VI. kötetében: „A legrégebb római polgárság tagozódásában találunk egy nyomot, mely azt mutatja, hogy e polgárság három különböző, egykor független törzs, a Ramnes, Luceres és Tities törzsek egy közületté való összeolvadásából keletkezett. Még az egyesülés után is megvolt e három egykori külön közületnek és későbbi közületrészeknek a maga harmada a közös termőföldön, a maga helye a polgárországban s az öregek tanácsában, aminthogy a szakrális csoportban felmutatható hármas taglétszám is a három alaptörzsre vezethető vissza.“ (Phaidon Verlag 33. oldal.) Az általunk kiemelt szavak a társadalmi munka három alaptípusának felelnek meg: a „közös termőföldön“ folyt a *javak termelése*, „a polgárország s az öregek tanácsa“ az *érvényes jogrend fenntartását* látta el, míg a „szakrális csoport“ a primitív társadalom megszentelt legfőbb *igazságait* őrizte nemzedékről-nemzedékre.

(tulajdon) került javak elégíthetik ki a szükségleteket. Az embernek valóban veleszületett tulajdona, hogy érzelme fölfelé és előre tör, („Feltette a kéklő térbe veszve pacsirta zengi csattogó dalát“...) Ennek az esztetikaira és metafizikaira való potenciális képességnek az alapja azonban egy vegyi változás, amely az embert, minden embert éhessé és didergővé teszi. Az embernek élelemre, fedélre és ruházatra van szüksége. S mindezekre elegendő mennyiségben, hogy a szó igazi értelmében szellemi életet élhessen. Valóban az ember „még nagyon kevés, ha melegen lakik és jóllakott, de szükséges, hogy melegen lakjék és jól evett légyen, ha a jobb természet meg akar mozdulni benne“. (Schiller).

A kollektív tevékenység, a társadalmi munka ezért mindenekelőtt *anyagilag javak előállítására* s ez az emberi magatartásmódok mindenkori alaptípusa, amelynek fejlődési fokát a társadalom fejlődésfoka határozza meg lényegesen. Viszont ez az „anyagilag termelés“, a közvetlen élet eszközeinek ez az előállítása a munkamegosztás magasabb fokán az anyagi javak olyan tömegét állítja elő, hogy annak megfelelő elosztása szűkebb értelemben a személyi szolgálatot hozza létre, vagyis egy olyan munkafajtát, amelynek az eredménye materiálisan nem ölt testet, mely azonban a maga tiszta kulturális formájában az élet stílusát alakítja. Hisz a „kultura“ szó valóságos értelmében szociális állapot, amelyben a közvetlen materiális javak teremtését mindinkább gépek veszik át s a társadalmasult ember, felszabadítva a materiális munka súlya alól, inkább a par excellence emberinek, a közvetlen szolgálatnak és a szelleminek szentelheti magát. A társadalmi fejlődés e fokozatának is azonban a materiális javak teremtése lesz az alapja, mert itt is például a bírónak, aki az ügyekben dönt, a tanítónak, aki a tudást kiosztja, a művésznek, aki az értelmet formákba zárja táplálékra, ruházatra, bútordarabokra, szállítási szolgálatra, könyvekre, jogrendre, higiéniára, stb. lesz szüksége és itt is a professzort, aki valami szakra specializálta magát, elvont szellemi munkájában felettébb kellemetlen meglepetés éri majd, ha iróasztala elektromos világítása hirtelen felmondja a szolgálatot, vagy pedig ha nem kap reggelit, mert a tejesasszony elfelejtette a tejesüveget ajtaja elé állítani.

A rendfenntartás

Minden tehát, ami ebben a társadalomban a társadalmasult egyesek kollektív cselekvésében történik, normák és előírások szerint igazodik.

A hisztorikus *Schlosser* említi írásai egyik helyén a kinaikról, hogy azok „egész életükben törvényes előírások szerint cselekednek“, miért is egyenesen megállapítható, hogy Kinában szinte minden, ami történik „elő van írva“. Ami azonban Kinában tudatosan, a hagyomány vagy az írás által közvetített életszabályok szerint történik, az történik mindenütt, ha kevésbé tudatos előírásszerűséggel is, ha inkább mitikus-vallásos vagy más ideológiákba is burkolva. Mindenütt, minden csoportban és e csoportok minden egyesülésében hat a társadalmi: a kollektivitás valamely törvénykönyve szerinti, cél szerint tájékozott közös cselekvési mód, amelynek a normái — számtalan nemzedék tapasztalásából kikristályosodva — a „te tartozol“ parancsát a cselekvő ember számára előírják; az életvezetés kodexének részben írott, részben megíratlan, tudatos vagy öntudatlan követett parancsaival, amely szerint élni és dolgozni, élvezni és szenvedni kell. Az az egyetlen különbség, hogy a kinaiknál, a kínai kulturájában az előírt cselekvés és magatartás inkább tudatos, inkább józanul kiszámított s a konfucianusi metafizika szószólhasoga-

tásait inkább figyelmen kívül hagyja, sőt megveti, mint például a hinduk, akiknek a képzelete, természeti környezetük mértéktelenségétől állandóan izgatva és nyugtalanítva az életszabályokat is mitikus burokkal veszi körül s az egyszerű, profán-célszerinti értelmét annak „ami szerint éini kell“ (Nietzsche) gyakran valami magasrendűvel és szentséggel kísérik.

Az emberek tehát egyedül nem azzal igazodnak, ha adót fizetnek vagy a bűnözöt paragrafusok szerint törvény elé állítják. Hanem azzal is, ahogy bárhol a családban, az uccán vagy a szalonban, templomban, iskolában, vagy pedig a hatóságok előtt stb. viselkednek, sőt, ahogy irnak és beszélnek, akkor is normák szerint igazodnak, amiket a gyermeknek még meg kell tanulnia.

Vajjon a kézműves nem ugyanugy szabályok szerint igazodik munkájában, mint az orvos, aki orvosságokat ír elő, vagy mérnök, aki valamely gőz üzemet elektromos üzemmé alakít át? Nos ezek közül az előírások közül számos „magától értetődik“, mintegy maga a dolog természete szankcionálja. Ha például valaki levelet ír, úgy természetes és magától értetődő, hogy a nyelv és a helyesírás közös szabályait követi, különben egyetlen egy címzett sem értené meg közleményét. Hasonlóképpen természetes és magátólértetődő, hogy a lakatos, a földműves, a mozdonyvezető, a bányamunkás, de az író s a festő is foglalkozása műhely, illetve művészi szabályai szerint dolgozik, különben csakhamar és a legtermészetesebb módon utólérné a szankció, hogy hiába fáradozott, a dolgával nem készült el. Ha valamely gépkocsivezető nem balra és Berlinben nem jobbra tart, úgy egyszerűen nem jut tovább. Az viszont nem természetes és magától értetődő, hogy valaki, mikor és mennyi adót tartozik fizetni, mikor kell katonának bevonulnia és milyen hosszú időre; nem természetes, hogy a lakbért előre, a munkabért viszont csak a leszállított munka után fizetik. Ezekben az esetekben a szankció az előírás mellőzésére nem következik be magamagától, szinte természetes magátólértetődőséggel.

Nos, a társadalmi előírások épp ezen része, azok, amiket nem maguk a dolgok természete, hanem egy közbelépő, nyilvános aktus szankcionál, egy *különleges rendfenntartó munkajformát* tételéz föl, más szóval: az államot, amely „szervei“, a hivatalnok csoportok piramis alakú szervezete által „törvényeket“ hoz és igazgat, vagyis az emberek számára magatartási szabályokat ír elő és azok betartására ügyel.

Rendőrök és katonák, közigazgatási hivatalnokok és bírák, törvényhozók és kormányférfiak végzik itt ebben a rendmegtartó, illetve államszervezetben a munkájukat, — emberek, akik a kollektív tevékenység vonatkozásában közvetlenül a törvényes előírásokkal foglalkoznak.

A nevelési munka

A „társadalom“ azonban nemcsak javak termelése-elosztása, egy érvényes rend fenntartása.

Minden társadalmnak az alapja szellemi: egy magyarázatrendszer a dolgok és történések hogyanjáról, — egy történetileg alakuló és kibontakozó igazság-komplexum, — melynek „végső feleletei“ az „egésznek összértelmét adnak“ és így a mindenkori világnézetet megokolják. A primitív és fejlett társadalmak ebben a vonatkozásban csak abban különböznek, hogy a társadalmi élet fejlődése kezdetén csak megfelelő primitív szellemi készlet fölött rendelkezik, olyan „igazságok“ felett, amelyek száma csekély s amelyek valóságértéke egyenesen minimális.

Ez a mindenkor érvényes igazság- és tudáskészlet nem materiálisan létező, hanem *érvényes*: érzékileg észlelhetetlen s ezért az egyes emberrel *gondolatilag* vagy valami más *szellemi közvetítéssel* közölhető. Ezért van szüksége minden társadalomnak nem csupán a javak termelőire és a rend fenntartóira, hanem gondolkodókra és tanítókra, akik mint ahogy a javak teremtői az anyaggal s rend fenntartói a törvényekkel — a társadalom szellemi készleteivel foglalatostkodnak. S na a közösség történeti fejlődése kezdetén még egyáltalán nem ismeri az egymástól elkülönült javak teremtőjét és a rendfenntartót, úgy mégis ismer legalább egyet, aki többnyire révülten az első és legfőbb igazságokkal, a szellemekkel és az istenekkel foglalkozik. A legelső munkamegosztás az, amely elválasztja egymástól a materiális és tiszta-szellemi emberi munkát.

Természetesen minden, ami szociális, szellemi. A materiális munkának az alapja is szellemi, mégha a félig öntudatlan megfigyelés és a magatartás ennek megfelelő szabálya formájában is. S a „szellemi“ munka is szociális értelemben súlytalan, ha megragad az egyesben s az embertársakkal valahogy (mindig az anyag segítségével!) nem közödik. Az első kapásmunkát végző asszonyok, miközben csecsemőkkel a hordák után vonultak, megfigyelték, hogy az elszórt magvak a talajban gyökeret fognak s csak ezután kísérelték meg a magvakat a földben elvetni. Másrészt Rafaelnek és Dantenak is szüksége volt anyagra eszméj kifejezésére s ha Phedias nem kapott volna aranyat Zeus eszméje aranyba öntéséhez, úgy valami más anyagot használt volna.

A beláthatatlanul formagazdag szociális történés után a rendező szellem meglehetősen lassan kullog, amidőn anyagi és szellemi munkáról beszél. Nem minden haszon nélkül való tehát, bizonyos *tisztán szellemi formák* sajátosságának, szűkebb értelemben, a *kulturának* a kihangsúlyozása.

A tisztán szellemi munkások tehát, tekintet nélkül arra, hogy a szociális igazság komplexumnak a részeit közvetítik, bontogatják vagy a kcr élet- és igazságfelfogásának egységes művészi kifejezést adnak, a társadalom legmagasabb javával, a társadalom *szellemi készletével* s legnagyobb lehetőségük: az *emberanyag* formálásával foglalkoznak. Ha a szellemi-társadalmi fejlődés kezdetén mégoly primitív hitte! és tannal s ha a földet így mégoly agyrémekkel is népesítették be, — az emberi szellem e különös termékei, a szociális élet más imponderabilitásaihoz hasonlóan, mérhetetlen hatást gyakoroltak és gyakorolnak — mégis közöttük mindig és mindenütt az emberi nem legjobbjai találhatók s ha a hivatás valóban betölti őket, mégis a valódi és egyetlen harc élén menetelnek: a harc élén, amely a jövőért szól. Róluk mondotta Plátó nagy reménykedéssel, hogy ezek egykor uralkodni is fognak; róluk alkotta az örök mondat próféta szavát: „A tanítók azonban majd világitanak, mint az égi fény.“

A RENDSZERES LÉGI FORGALMAT a világon ma 143 társaság bonyolítja le, amelyek az egyes földrészekben a következőképp oszlanak el: a brit világbirodalom légitforgalmi társaságainak száma 55, az európai államoké (kivéve Angliát, de beleértve más földrészek hasonló gyarmati vállalkozásait) 33, az Egyesült Államoké 24, Dél-Amerikáé 21, Ázsiáé 9 és Afrikáé 1. 1936-ban mindezeknek a vállalkozásoknak az évi teljesítménye kb. 2 millió utas- és 40 millió kgr. csomag-forgalomra tehető. Ez a forgalmi mennyiség a vasuti mértékben: 2000 személy és 52 tehervonat teljesítményének felel meg. A vasuttal szemben bizony ez a forgalom meglehetősen szerény.